

Кучеренко І. А. Інтеграція у вивченні української мови та літератури в новій українській школі // Наукові записки науково-дослідної лабораторії «Проблеми підготовки студентів-філологів до українознавчої роботи в школі»: Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми літературної освіти (пам'яті О. Р. Мазуркевича та П. К. Волинського)». Н. П. Сивачук (гол. ред.). Умань : АЛМІ, 2018. – С. 40–46.

Ірина Кучеренко,

доктор педагогічних наук, доцент,

професор кафедри практичного мовознавства

ІНТЕГРАЦІЯ У ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Сучасна компетентнісно й особистісно орієнтована шкільна мовна і літературна освіта спрямована на розвиток ключових і предметних компетентностей мовної особистості, передусім на формування учня-мовця й учня-читача.

У світлі нових завдань Нової української школи визначено ключову мету освітньої галузі «Мова і літератури» – розвиток особистості учня, формування в нього мовленнєвої і читацької культури, комунікативної і літературної компетентності, гуманістичного світогляду, національної свідомості, високої моралі, активної громадянської позиції, естетичних смаків і ціннісних орієнтацій».

Компетентність учня формується і розвивається у процесі навчально-пізнавальної діяльності безпосередньо на уроці української мови і української літератури. Усе це орієнтує учителя до інноваційної педагогічної діяльності, пошуку ефективних технологій навчання мови і літератури задля формування особистості учня нового тисячоліття, здатного вільно, правильно й уміло спілкуватися в різних сферах суспільної комунікації.

Нині перед учителем-словесником стоїть нелегке завдання – не тільки забезпечити вивчення учнями лінгвістичної та літературної теорії, розвиток

мовних, мовленнєвих, читацьких умінь, а й цілеспрямовано збагачувати інтелект школярів, задовольнити їхні естетичні потреби, розширювати знання про навколишній світ, історію, культуру. Відповідно до освітніх вимог необхідно осучаснювати технології навчання, змінювати традиційні межі уроків, оновлювати процес їх проведення.

Успіх у навчанні української мови та літератури прямо пропорційно залежить від креативності вчителя, бажання навчити і майстерності передати свої знання учням. Досягти поставлених освітніх цілей, на нашу думку, вчитель-словесник зможе за умови впровадження в практику навчання творчо підготовленої інтегрованої технології.

Інтеграція навчальних предметів освітньої галузі «Мова і літератури» передбачає формування в учнів цілісної духовної та мовної картини світу і здійснюється на рівні мети й завдань шкільних програм, а реалізується на рівні змісту кожного компонента і технології проведення уроків.

Дослідженням ефективності інтеграційного навчання займалися учені-лінгводидактики (О. Біляєв, Л. Варзацька, М. Вашуленко, М. Пентилюк та ін.) і методисти літературної освіти (Н. Волошина, М. Жулинський, О. Мазуркевич, В. Шуляр та ін.).

Вважаємо, що інтегрований урок – це такий вид нетрадиційної організаційної форми навчання української мови, на якому однаковою мірою поєднано змістовий матеріал кількох навчальних предметів відповідно до спільної теми, дидактичного матеріалу; який об'єднує дидактичні цілі кількох предметів, застосовуючи ефективні інтегровані методи і засоби навчання [3].

Сучасна лінгводидактика пропонує певні класифікації інтегрованих уроків, що базуються на різних ознаках і з урахуванням: предметів, що інтегруються (мова і література; мова і музика; мова, народознавство і музика тощо); мети уроку (автономними, домінуючими, супровідними цілями); місця проведення (класні, позакласні, комбіновані); часу проведення (урок, спарені уроки); кількості уроків (подвоєні, потроєні).

Л. Варзацька, досліджуючи інтегровані уроки, пропонує оптимальну їх типологію за сукупністю таких основ: цільової, діяльнісної, предметної, організаційної, тематичної. Найперспективнішою є «така організація пізнання, за якої об'єднуються уроки рідної мови та інших навчальних предметів (літератури, природознавства, мистецтва, музики) спільною темою дидактичного матеріалу [1, с. 32]».

Особливої уваги заслуговують інтегровані уроки української мови і літератури, адже ці предмети тісно пов'язані і їх веде один вчитель. Т. Донченко підтримує думку об'єданого вивчення мови та літератури і пропонує впровадити інтегрований курс словесності. «Важливою особливістю уроків словесності, – на думку вченої, – є вивчення мовних одиниць на основі аналізу тексту (уривка з художнього твору) в єдності змісту і форми [2]». Дійсно, текст є предметом вивчення як мови, так і літератури, через його призму можна побачити весь людський світ і розкрити, як вдало підкреслив Л. Щерба, «те духовне світу, що ховається за словами». Ефективним засобом інтеграції на таких уроках є використання вдало дібраних, інформативно наповнених художніх текстів, які дають змогу висвітлити спільний для двох предметів навчальний матеріал.

Під час проведення інтегрованих уроків української мови і літератури створюються реальні умови для розвитку творчих здібностей учнів, уміння розв'язувати проблемні ситуації, самостійно знаходити шлях вирішення поставленого завдання, співпрацювати з усіма учасниками навчально-виховного процесу. Суміжне вивчення мови і літератури забезпечує формування в учнів умінь уважно, вдумливо, критично читати і сприймати тексти художньої літератури, звертати увагу на мовні одиниці, що забезпечують яскравість і виразність мовлення, аналізувати і визначати функції лінгвістичних засобів у творі тощо.

Такі уроки повинні не розривати мовної, мовленнєвої чи літературної теми, а йти до або після вивчення певного розділу, тому доцільним є впровадження вступних і підсумкових інтегрованих уроків.

Найвідповідальнішим етапом підготовки інтегрованого уроку є визначення мети, адже він має сприяти цілісності навчального процесу, формуванню знань і вмінь учнів на якісно новому рівні. Враховуючи це, обирається навчальна, розвивальна та виховна мета для кожної з навчальних дисциплін, що інтегруються, – мови і літератури.

Готуючись до інтегрованих уроків, учитель як професіонал і ерудит має уникати одноманітності в їх побудові. Кожен такий урок має містити елемент новизни, інновації, свіжий методичний струмінь, бути цікавим для учнів. Учителі повинні так спланувати проведення інтегрованого уроку, щоб на кожен предмет випала б однакова кількість часу, а завдання не дублювалися, а доповнювали або продовжували один одного. Розвивальні можливості інтегрованих уроків досить потужні, адже на них учні включаються у різні види життєвої діяльності людини. Найголовніше – спроектувати роботу школярів таким чином, щоб усі види навчально-виховної діяльності злилися в єдине ціле, при цьому необхідно викликати, підтримувати й активізувати їхню творчу діяльність, пізнавальні можливості, самостійну роботу.

Важливим методичним аспектом інтегрованих уроків є визначення продуктивних методів, прийомів і засобів, добір дидактичного матеріалу для інтегрованих уроків. Методи, що можуть бути застосовані на інтегрованих уроках мови, мовлення і літератури, мають на меті виконання завдань переважно компаративного, зіставного, творчого характеру. На інтегрованому уроці мови і літератури здійснюються різні види аналізу тексту: змістовий, мовний, літературознавчий, стилістичний, типологічний, жанровий, композиційний тощо. Аналіз тексту вимагає від учителя чіткого керівництва послідовними діями школярів, а від учнів – великої розумової діяльності, що базується на знаннях: всієї системи мови, необхідних для встановлення стильової, типологічної та жанрової приналежності висловлювання, і літературних теоретичних понять, потрібних для розуміння мистецтва слова, змісту літературного твору, його жанрових і стилістичних особливостей.

Вважаємо, що досить ефективним є метод проектів, який дає змогу різновекторно характеризувати явище чи поняття, що вивчається. Такі проекти зацікавлюють учнів, дають можливість виявити себе як дослідника, так і знавця мови, а також ритора. Інтегрованими проектами можуть бути такі: «Влучні вислови поета / письменника», «Історія фразеологізму», «Музика у словах», «Слова-фарби у поезії», «Мовний портрет головного героя твору» та ін.

Науково обґрунтував, розробив і втілював у практику (хоч і не використовував цей термін) інтеграцію під час вивчення української мови та літератури В. Сухомлинський. Концепція вченого «Уроки мислення серед природи», які проходили у «Школі радості під відкритим небом» і в кімнаті Казки, пов'язувала на уроці мисленнєву, мовленнєву і літературну діяльність школярів, роботу зі словом у процесі аналізу та створення висловлювань і під час читання текстів. Особливістю таких інтегрованих уроків була попередня екскурсія, потім створення робочих листочків з лексичним матеріалом, лексико-граматична робота, редагування тексту. Оповідання і казки Сухомлинського, які були реалізовані на уроках мислення, є значущими, навіть прецедентними текстами для розвитку мовної, мовленнєвої і літературної грамотності учнів. Вони вчать думати про сенс життя, вдячність, красу, прощення, справедливість тощо. Саме ці риси і чесноти мають бути сформовані у випускника Нової української школи. Формат «Уроків мислення серед природи» можна креативно використати для реалізації сучасної інтегрованої технології уроків української мови і літератури, як наприклад: «Поетичний практикум» з метою опрацювання поезії (література) і розвитку орфоепічних й акцентуаційних умінь та навичок учнів (мова); «Українська пісня й українське слово» з метою вивчення фольклору й аналізу мовних одиниць як засобів творення стилістичних фігур. В. Сухомлинський надавав творам усної народної творчості великого значення і наголошував: «Мелодія і слово – це могутня виховна сила, яка розкриває перед дитиною народні ідеали і сподівання [4]». На думку методиста, «Школа має стати справжнім осередком культури тоді,

коли в ній панують 4 культу: культу Батьківщини, культ людини, культу книги і культу рідного слова». Василь Олександрович створив цілісний інтегрований освітній простір з наскрізним процесом навчання і виховання, в якому «через красиве до людяного» готував своїх учнів до життя. Нині в умовах впровадження концепції «Нова українська школа» ці слова набувають сучасного віддзеркалення відповідно до ключових цілей освіти: у патріотичному вихованні, людиноцентризмі, гуманізмі, розвитку літературної і комунікативної компетентності особистості учня.

Зауважимо, що в Новій українській школі процес упровадження у шкільну практику інтегрованих уроків має бути дуже обережним, адже часте їх використання може призвести і до неочікуваних результатів: гіпотетично з одного боку часткова інтеграція не дасть очікуваного навчально-виховного ефекту і просто надокучить учням, а з іншого інтеграція всіх предметів призведе до зниження загального рівня знань учнів, до неможливості користуватися конкретними методами для вирішення актуальних питань.

Отже, інтегровані уроки мови, мовлення і літератури – це сучасні уроки словесності, уроки освітньої галузі «Мова і літератури», предметів гуманітарного циклу, що забезпечують опанування учнями взаємопов'язаного програмового матеріалу, цілісну реалізацію змістових ліній чинної програми з української мови і літератури, комплексне формування комунікативної і літературної компетентності особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Варзацька Л. Методика інтегрованого уроку мови / Лариса Олександрівна Варзацька // Дивослово. – 2004. – №3. – С. 31 – 50.
2. Донченко Т. Уроки мови мають стати уроками словесності / Тамара Кузьмівна Донченко // Дивослово. – 1995. – № 4. – С. 36 – 38.
3. Кучеренко І. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі : монографія / І.А. Кучеренко. – Умань : Видавець ФОП Жовтий О.О., 2014. – 410 с.

4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори у 5 томах. / В. О. Сухомлинський.
– К. : Рад. шк., 1977. – Т5. – 670 с.